

УДК 821.161.2-3.09Роздобудько

Наталія Галушка (Черкаси)

ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА РОМАНУ «ГУДЗИК» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Художня проза Ірен Роздобудько є своєрідним віддзеркаленням тенденцій світових культурних процесів і філософських пошуків рубежу ХХ–ХХІ століть. Специфіка творчої манери української письменниці полягає у свідомому руйнуванні стереотипних моделей мислення, оновленому відтворенні проблем сучасного українця й «прикметна прагненням авторки творити літературу, яка наповнювала б життя сенсом, виховувала читача, дбала про його смаки й уподобання» [3, с. 52].

У наукових студіях, присвячених літературному процесу останніх десятиліть, окремі твори Ірен Роздобудько проаналізовано лише в межах певної загальної теми. Художню прозу цієї письменниці розглянули в рецензіях К. Бабкіна, К. Владимірова, Т. Дігай, О. Каганець, Є. Поветкін та в окремих статтях Н. Гаук, Н. Герасименко, Л. Горболіс, Я. Голобородько, О. Приходченко, Г. Улюра. В українському літературознавстві бракує праць, у яких творчість Ірен Роздобудько осмислювалася б у різних теоретичних та літературознавчих парадигмах.

Актуальність теми пропонованої розвідки зумовлена відсутністю цілісного аналізу композиції, проблематики та жанрових характеристик окремих творів письменниці. Метою наукового дослідження є аналіз проблематики і жанрово-стильових особливостей мелодрами «Гудзик».

Мелодрама належить до так званої формульної літератури. Американський культуролог Джон Кавелті у своїй праці «Пригода, таємниця і любовна історія: формульні оповіді як мистецтво і популярна культура» визначає літературну формулу як «структуру оповідних чи драматичних конвенцій, використаних в значній кількості творів» [4, с. 33]. Дуже часто відбувається плутанина термінів «формула» й «жанр», проте науковець чітко розмежовує ці поняття. У його потрактуванні формула — це синтез специфічних культурних тем та універсальних форм чи архетипів (patterns), що втілені в конкретній оповіді за допомогою індивідуальних образів, конкретної обстановки й ситуації. Наслідуючи класифікацію архетипів Н. Фрая, автор виділяє такі типи літературних формул: пригода, любовна історія, мелодрама, таємниця, чужі істоти і стани (слід зазначити, що комедійні формули ним не розглядаються).

Мелодраматичні формули, в розумінні Кавелті, описують світ, повний насильства, проте контрольований моральним принципом «воздаянія». Основна їхня характеристика визначається прагненням показати моральність та справедливість світового порядку, завдяки висвітленню у літературі традиційних прикладів правильної і неправильної поведінки.

Глибинна етика мелодраматизму «Гудзика» Ірен Роздобудько базується на опозиційній бінарності — протистоянні правди й брехні, вірності й зради. Загалом, жанрова матриця роману містить багато нашарувань та сюжетних колізій, що, перетинаючись і віддаляючись, інтегруються. Це підкреслюється не лише мелодраматичним сюжетом, а й логікою розгортання подій, акцентованою напруженістю пристрастей (безвихідь становища Ліки, божевілля Лізи) та часопросторовою організацією твору (авторка охоплює часовий простір від середини 70-х і до наших днів).

Сюжет побудований за концентричним принципом. Експозицією твору є приїзд головного героя Дениса, студента кінофакультету сценарного відділення, на відпочинок до Карпат. Герой говорить: «Ми відчували себе дорослими й бувалими. Намагалися спілкуватися найневимушеніше і вимовляли імена своїх кумирів через губу. Називали одне одного по-західному, тому мене одразу охрестили «Деном» [6, с. 7].

Зав'язкою дії твору є знайомство юнака з жінкою, яка була на десяток років старшою, і пізніше виявилась відомою сценаристкою Єлизаветою Тенецькою. Їхня нічна прогулянка, екскурсія в гори, блукання по лісу, спільна ніч на горищі спричинили стан закоханості

молодого хлопця. Він визнає: «Ні, мене не лякало те, що вона — старша й талановитіша — все це тільки збуджувало мою уяву. Я просто відчував, що на мене насувається дев'ятий вал, і найрозумніше, що варто було б зробити — ніколи до неї не наближатися. Але для такого рішення я був занадто молодий» [6, с. 20–21].

З розвитку дій дізнаємося (після повернення героїв з Карпат до міста), що Єлизавету Тенецьку призначено куратором курсу, де навчався Денис. А тому «серпневий романтичний інцидент», що стався у горах, непокоїв героїню дедалі більше. Проте з погляду закоханих очей Дениса Ліза відчула, що в них немає агресії та зверхності, і заспокоїлася. Та сам юнак внутрішньо тривожився, адже не розумів причини Лізиної невзаємності: «Я скидався на метелика з відірваним крилом: бився, намагаючись злетіти, й тільки кумедно та даремно збивав під собою пил. Невже так буде завжди, з відчаєм думав я» [6, с. 52]. Спочатку йому подобалося культивувати в собі страждання «юного Вертера», відновлювати в пам'яті «збудливі спогади про її досяжність», стежити за нею, проте це не наближало Дениса до бажаної мети. Наступним етапом цього безпорадного стану, який він сам назвав «божевіллям», стає цинізм, потім ненависть і спрага будь-якої діяльності. Нарешті, герой знайшов вихід із ситуації — добровільно пішов до армії. Він відслужив в Афганістані аж три терміни, відмовився від направлення до військової академії й повернувся додому, поновився в інституті й успішно закінчив його, захистив дисертацію, отримав роботу й почав займатися кінематографією (знімав рекламні ролики та музичні кліпи).

Денис вирішив, що більше не буде представником «утраченого покоління» й поверне собі смак до життя. Проте він так і не забув Лізу, шукав її, мріяв зустріти, аж поки не дізнався від колишнього однокласника, що «вона нині досить відома постать», солідна дама, відомий режисер, сценарист і є дружиною лідера однієї з партій.

Свою неплановану зустріч з Лізою в Будинку кіно герой порівнює з трилером: «..мене охопив справжній жах. Від того, що нарешті збулася моя мрія — зустріти її, а ще більше від того, що все, що вважав минулим, прожитим і дурнувато-юнацьким, виявилось таким самим болючим, ніби до моїх грудей притисли розплавлений шматок заліза» [6, с. 80]. Денису так і не вдалося підійти і поговорити з Лізою, натомість він познайомився з її супутницею Лікою («царівною-жабкою»), яка, як він вважав, «може привести до клубка несправджених мрій». Надзвичайна чутливість, природність, щирість юної дівчини не залишила байдужим серце Дениса. Він відчув певну приязнь до героїні, і підсвідомо зрозумів, що не хоче використовувати її.

Кульмінаційним моментом «Гудзика» є одруження Дениса з Лікою, яка пізніше виявляється донькою Єлизавети Тенецької. Такий життєвий збіг для самого героя є неочікуваним: «це був жах, мара, вишкір долі, удар обухом, чортівня, абсурд, маразм, лажа, кінець усьому, смерть» [6, с. 98]. Хлопець відчув безвихідність свого становища, але розумів, що не може скасувати весілля, бо Ліка цього просто не переживе. А тому вирішив потай маскувати свої почуття до Єлизавети, адже вона його зовсім не впізнала. Для героя це було нестерпним випробуванням, і не в силах стримувати себе далі, хлопець зізнається жінці у справжніх своїх почуттях, чим викликає огиду й обурення зі сторони Лізи. Таку його «сповідь» вона називає «вульгарною мильною оперою», «маячнею». Героїня шкодує, що вчасно не розставила всі крапки над «і».

Завдяки використаному авторкою прийому «повітряних пасток» (за висловом Т. Денисової), розв'язка твору є непередбачуваною. Підслухавши любовне зізнання, Ліка дізнається правду про інтимний зв'язок Дениса зі своєю матір'ю, що й стає причиною тяжкої психічної травми героїні. Від вирішення надскладної життєвої ситуації дівчина рятується втечею. Гострий конфлікт у творі практично відсутній. Ліка проходить етап відчуження від власних надлюдських перспектив і в момент пошуку істини відчуває приреченість і непотрібність всьому світові. Це і спонукає дівчину до відречення від реальності. Героїня долає етап страждання та духовної смерті і прагне переродитися для того, щоб мати змогу жити далі.

Епілог «Гудзика» побудований у формі листа Джошуа Маклейна (теперішнього чоловіка Ліки) до Дениса (її колишнього), з якого дізнаємось про подальшу долю героїв твору. Мати Ліки потрапила в психіатричну лікарню, батько одружився на іншій й продовжував займатися політикою. А сама Ліка проходила повторне психотерапевтичне обстеження. Появу дівчини в своєму житті Джошуа розтлумачив, як знак долі — «в мої руки впала зірка». Він знайшов те,

чого йому бракувало в світі. Проте герой завершує листа своїм болючим зізнанням: «вона не любить мене...» [6, с. 221].

Важливою домінантою, що об'єднує різні аспекти сприйняття і відображення світу сучасною письменницею, є драматизм. Він яскраво проявляється, насамперед, в «акцентованому психологізмі» [1, с. 232] героїв роману, відтворенні їхніх емоційно-психологічних станів, роздумів, почуттів, переживань, що призводить до цілісного зображення зовнішнього світу як внутрішньо особистісного. А тому не дарма сама авторка називає твір психологічною драмою, адже в її основі лежить зображення страждань людського серця.

Драматизм описаної ситуації твору полягає в тому, що ніхто з героїв не досягає бажаної категорії щастя, адже їхні почуття так і залишаються невзаємними: Денис обожає Єлисавету, Ліка кохає Дениса, Джошуа небайдужий до Ліки. Зокрема, стосунки центральної пари сам герой називає лише «відчайдушною ніжністю», оскільки Денис любить Ліку як частину недосяжної Лізи, і тільки з часом розуміє, що втратив «те дещо, яке завжди шукав».

Основною ідеєю «Гудзика» є заклик цінувати теперішнє, а минуле лишати в минулому.

Проблематика роману Ірен Роздобудько досить багатогранна. У творі осмислюються проблеми любові і нелюбові, кохання і зради, віри й брехні, залежності й свободи, пошуку сенсу життя та ін.

Ідейний задум «Гудзика» та його змістово-сміслового наповненість містять у собі повчально-моралізаторський характер. Свідченням цього є визначення авторкою простих життєвих істин, озвучених вустами головної героїні твору: «треба любити своїх друзів, захищати батьківщину, поважати старих, не принижувати слабших за себе, не брехати, нічого не боятися й нічого не просити...» [6, с. 108].

Основним прийомом сюжетотворення «Гудзика» є фатальний збіг обставин: для персонажів є важливим, а то й вирішальним «один-єдиний вчинок, що змінює все життя» [7, с. 144–145]. Ірен Роздобудько вдало вибудовує ситуативний ряд подій твору за принципом «закономірної випадковості»: Денис одружується з дівчиною, яка виявляється донькою жінки, яку він кохав багато років; головний герой, будучи у відрядженні, випадково натрапляє на світліну Ліки в альбомі для туристів, що слугує йому додатковою підказкою у пошуку дівчини; візитівка Енжі з електронною адресою, залишена у гранд-готелі «Санта-Ріо», яка пізніше виявиться засобом відновленого зв'язку у спілкуванні (маємо на увазі інтернет-листування героїв) та ін.

Такі сюжетні родзинки забезпечують існування цікавої інтриги, проте вони «знеправдоподібноють» життєвість ситуацій, надаючи роману мелодраматичних відтінків.

Твір «Гудзик» пронизаний романтичним пафосом. Це насамперед пов'язано з романтичним типом світобачення авторки, що є складовим концептом ідіостилу письменниці. Як стверджує Я. Голобородько: «Романтичний дух, ба навіть пафос живе у свідомості, у нервових клітинах, мисленневих імпульсах Ірен Роздобудько. Її прозова колекція демонструє колізії та ситуації, у яких із відчайдушною загостреністю постають зміни і трансформації, де переплітаються чутливе і чуттєве начала, де стилістика емоцій безальтернативно домінує над культурою рації» [2, с. 45]. Через глибоке відтворення душевних станів, роздумів, сумнівів, страждань персонажів твору авторка розкриває їхній внутрішній світ.

Безпосередній емоційний контакт між читачем і героєм досягається завдяки трьом важливим літературним прийомам, які найчастіше використовуються формульними письменниками: напруженню (саспенс), ідентифікації та створенню дещо видозміненого, уявного світу. Реалізуючись у творі, вони забезпечують, заздалегідь планований автором, потрібний емоційний ефект. Мелодраматичні моменти роману Ірен Роздобудько мають на меті схвилювати, вони вивільняють сентиментальні почуття з-під контролю розуму, перетворюючи читачів на простих наївних особистостей, здатних турбуватися, співчувати, перейматися долею улюблених героїв.

Отже, у творі «Гудзик» Ірен Роздобудько простежуються основні жанрові ознаки мелодрами, а саме: наявність у творі цікавої інтриги, побудова сюжету роману за принципом фатального збігу обставин, акцентований психологізм героїв, драматизм, романтичний пафос, повчально-моралізаторський характер.

Творчість Ірен Роздобудько, жанрово-стильова специфіка та проблематика її художньої прози становлять перспективну літературознавчу проблему, що потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Герасименко Н. Особливості творчої манери І. Роздобудько / Ніна Герасименко // Слово і час. — 2005. — № 11. — С. 36–39.
2. Голобородько Я. Українська fashion-література. Тексти і цінності Ірен Роздобудько / Ярослав Голобородько // Вісник НАН України. — 2010. — № 1. — С. 44–50.
3. Горболіс Л. «Ранковий прибиральник» Ірен Роздобудько — роман про повернення на Україну / Лариса Горболіс // Слово і час. — 2011. — № 1. — С. 52–58.
4. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Джон Кавелти; [пер. с англ. Е. М. Лазаревой] // Новое литературное обозрение. — 1996. — № 22. — С. 33–64.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка та ін.]. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
6. Роздобудько І. Гудзик. Психологічна драма / Ірен Роздобудько. — Харків: Фоліо, 2006. — 222 с.
7. Улюра Г. Театр: помилковість аксіоми / Ганна Улюра // Київська Русь. Книга II: Ілюзія. — К., 2006. — С. 144–149.

The Problems and Poetics of Iren Rozdobudko's Novel «The Button»

The problems and composition's elements of Iren Rozdobudko's novel «The button» are investigated in the article. The author determines the main genre peculiarities of this writing.

УДК 821.161.2.09

Анна Кривопишина (Черкаси)

**СПЕЦИФІКА МЕЛОДРАМИ «МАТИ ВСЕ» ЛЮКО ДАШВАР
У КОНТЕКСТІ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Симбіоз жанрів та поліфонія жанрових різновидів у сучасній літературі актуалізували появу низки дискусійних теоретичних концепцій як на Заході, так і в Україні. Неможливість вписати модерний літературний твір у межі певного жанрового канону спонукає до пошуку найбільш повної та репрезентативної системи класифікації жанрів і, відповідно, створення адекватної методології, що забезпечить науковців дієвим алгоритмом у процесі ідентифікації жанру твору.

І справа не лише у відсутності єдиної концепції розуміння родо-видо-жанрової класифікації, а в неспроможності сучасної жанрології виробити єдину систему термінів на позначення того чи того жанру. Про це свідчать численні дискурси зарубіжних та вітчизняних літературознавців (Михайло Бахтін, Ніна Бернадська, Тетяна Бовсунівська, Генадій Поспелов, Цветан Тодоров, Нортроп Фрай та ін.).

Особливої актуальності ця проблема набуває в епоху постмодерну з його новаторськими спробами поєднати ознаки несумісних, на перший погляд, жанрів у одному творі. А головна мета такого синтезу — привабити читача, створити щось нове в ситуації, коли це вже майже неможливо. Звідси — змішування жанрових форм, стирання меж між підвидами канонічних жанрів, нестандартне бачення змістово-формальних рис сучасного масового продукту. Такі тенденції найбільш яскраво репрезентують жанри роману в українській художній прозі початку ХХІ століття.

Мета нашої студії полягає в спробі дослідити теоретичну парадигму жанру та проаналізувати характерні жанрові риси роману «Мати все» Люко Дашвар у контексті літературних ієрархій початку ХХІ століття.

Насамперед слід визначитися з термінологічним апаратом, яким послуговуватимемося в нашій розвідці. Проблема є складною з огляду на існування різноманітних дефініцій понять «жанр», «вид», «піджанр». Ознайомившись із різними поглядами на родо-видо-жанрову